

**Máša Bořková: Romský etnolekt češtiny. Signeta,
Praha 2006, 132 s., ISBN 978–80–903325–3–6.**

Výzkum jazykové komunikace českých Romů zatím bohemistika opomíjela. Nejčastěji odkazovala na sociologické studie zabývající se distribucí češtiny/slovenštiny a romštiny na vybraných územích a ve vybraných komunikačních situacích, případně zdůvodněním, proč jistý jazyk v těchto situacích Romové užívají. Sociolinguvistický pohled na jazykové chování českých Romů přinesla až studie M. Hübschmannové *K jazykové situaci Romů v ČSSR. Sociolinguvistický pohled (Slovo a slovesnost, 37, 1976, s. 328–336)*. Její závěry – ovlivněné dobovou sociolinguvistickou metodologií – však již neodrážejí současný stav, navíc romské variety češtiny se dotýká jen závěr.

Případová studie romistky Máši Bořkové je z tohoto hlediska průkopnickou prací. Jak autorka píše v úvodu, jejím primárním cílem je strukturní popis jedné variety romského etnolektu češtiny. Termín etnolekt zatím v české sociolinguvistice nezdomácněl. Rozumí se jím jazyková varieta, která je výsledkem působení původního jazyka etnické skupiny na jazyk přijímaný v novém kulturním prostředí. Vzniká v multilingvální jazykové situaci, v níž etnická skupina přijímá jazyk majoritního okolí, udržuje se po více generací a bývá doprovázen úplnou ztrátou původního jazyka. Současné romské komunity žijící na území České republiky jsou vhodným objektem pro obdobný empirický výzkum, což dokládá právě recenzovaná publikace. Romským etnolektem rozumí varietu češtiny, jíž hovoří členové romských komunit žijících v České republice a její strukturní specifika jsou determinována původními jazyky daného řečového společenství – romštinou a slovenštinou. Tomuto vymezení je podřízena i výstavba publikace: skládá se ze tří oddílů.

První oddíl (kapitoly 2–4) obsahuje popis metodologie výzkumu; zároveň upozorňuje na některé obtíže, které jej doprovázely. Kladem práce je to, že prezentuje podrobnou charakteristiku jazykových, sociálních a kulturních parametrů romské komunity.

Autorka zkoumala specifickou varietu češtiny, a to komunolekt smíchovské romské komunity, kterou tvoří několik tříd a čtyřgeneračních rodin (asi 150 osob) propojených hustou sociální sítí vzájemných vztahů. Podstatné je, že zkoumaní jedinci se považují za členy této komunity – sami se nazývají Smíchováci nebo Cigáni ze Smíchova.

Výchozí materiál tvořilo 40 hodin zvukových nahrávek, které autorka pořídila v letech 2002 a 2003. Jak je patrné z přílohy, tvořily jej rodinné rozhovory, autobiografická vyprávění a řízené rozhovory, doplňují je následná (*follow-up*) interview zkoumající užití některých lexikálních a morfologických jevů. Analyzovaný materiál tak odráží nejčastější komunikační situace, v nichž je komunolekt využíván. Práce se

tedy nezabývá jazykovými prostředky užívanými mimo uzavřenou komunitu, např. v komunikaci s majoritním okolím.

Druhá kapitola (*Komunita, situace výzkumu a jeho metodologie*) zahrnuje poměrně obsáhlý popis vývoje komunity, její vnitřní organizace i každodenní interakce. Značnou pozornost věnuje historii komunity: vznikala postupně od 50. let 20. století, kdy se na Smíchov přestěhovali její první příslušníci z východního Slovenska (Šariš, Zemplín). Autorka charakterizuje proměny socioekonomického postavení komunity během půlstoletí a proces její integrace do českého společenství. Právě tyto údaje jsou podstatné pro popis sociální reprodukce etnolektu, pro objasnění distribuce některých jazykových prostředků i pro analýzu etnolekticity uživatelů variety.

Třetí kapitola (*Jazyková situace komunity*) sleduje proměny jazykové situace, v níž se komunolekt utvářel, a popisuje jazykovou kompetenci a užívání jednotlivých jazyků příslušníky komunity, a to jak v komunikaci uvnitř komunity, tak i s majoritním okolím. První generace Smíchováků – dnes jedinci starší šedesáti let – byla původně bilingvní: jejich mateřským jazykem, který užívali v romském prostředí, byla východoslovenská romština regionu Šariše. S majoritním okolím komunikovali – v různé intenzitě závislé na politických a sociálních faktorech – v šarišském nářečí, které se stalo jejich druhým jazykem (vzhledem k nepravděelné školní docházce si tito Romové neosvojili spisovnou slovenštinu). Zde je však potřebné připomenout, že regionální varieta východoslovenské romštiny vlivem staleté koexistence přejala řadu jazykových prvků ze šarištiny, a to ztěžuje objektivní popis vlivu šarištiny na zkoumaný komunolekt.

Po příchodu do Prahy se komunikačním prostředkem imigrantů s majoritním prostředím, stala čeština: vzhledem k tomu, že se s ní seznamovali v pracovním prostředí, postupně ovládli běžnou mluvu. Druhá generace – dnes jedinci ve věku 30–60 let – je rovněž bilingvní: její příslušníci si ve školním prostředí osvojili češtinu, aktivní znalost romštiny však u nich ustupuje. Třetí generace – jedinci po vyučení a současní dvacátníci – má jen pasivní znalost romštiny: v komunikaci užívá češtinu. Všechny tyto okolnosti mají velký vliv na stratifikaci komunolektu.

Čtvrtou kapitolu (*Romský etnolekt češtiny v českém kontextu a obecná teorie etnolektu*) tvoří přehled dosavadního bádání o romském etnolektu, stručně se zde prezentují metodologická východiska teorie o kontaktních varietách, jak je vypracovala kontaktní lingvistika.

Prostřední oddíl (pátá kapitola *Strukturní popis etnolektu*), který tvoří jádro publikace, obsahuje popis a distribuci komunolektních prvků. Autorka nepodává kompletní deskripci jazykové struktury variety, ale zaměřila se na jevy typické. Ty řadí podle jednotlivých jazykových rovin, ve shodě s romistickými pracemi vymezuje jako zvláštní kapitolu morfosyntax, do níž zařadila morfologické prvky hraničících se syntaxí.

Kapitola *Fonetické a fonologické odchylky* se zabývá kvantitou vokálů, redukci hláskových skupin, ze suprasegmentálních prostředků pak přízvukem a intonací.

Nejrozsáhlejší kapitola *Lexikální a slovo tvorná specifika* zpracovává lexikální přejímky (z romštiny a šarištiny), sémantické kalky, pojmenovací jednotky utvořené gramatickým kalkováním a etnolektním onomaziologickým systémem. Kapitola *Morfologie* popisuje odchylky v deklinaci a derivaci jmenných slovních druhů, specifika konjugace a odchylky ve volbě sloves z vidového páru. *Morfosyntax* obsahuje prostředky vyjadřující funkce substantiv ve větě (pádové formy a předložková spojení) a užívání prostředků pro vyjádření opozice směr – místo. Poslední kapitola (*Syntax*) popisuje odchylky v slovesné valenci, ve větných konstrukcích a v dalších specifických syntaktických prostředcích (spojovací výrazy a jejich funkce).

Závěr oddílu tvoří přehled komunolektních jevů podle svého původu, distribuce a frekvence. Autorka třídí jevy nejprve podle zdrojového jazyka, dále podle generačního užívání (u všech jedinců, plošné u většiny jedinců bez ohledu na generační zařazení a omezené jen na nejstarší generaci) a četnosti výskytu.

Jak autorka uvádí, soustředila se na popis jevů, které se strukturně liší od obecné češtiny a jsou součástí řečové normy sledované komunity. Zde je však potřebné upozornit na vágní vymezení obecné češtiny, v některých případech synonymně s nespisovným jazykem. Autorka se opírá o pojetí P. Sgalla a J. Hronka *Čeština bez příkras* (H+H, Praha 1992), k jiným pracím nepřihlíží. Vhodnější bylo konfrontovat výsledky s monografií P. Townsenda *A Description of Spoken Prague Czech* (Slavica Publishers, Columbus 1990), vycházející z pražské variety běžně mluveného jazyka. Zjednodušené pojetí obecné češtiny má za následek to, že v některých případech autorka srovnává komunolekt se spisovnou češtinou.

Při popisu komunolektu práce vychází z bohemistické terminologie. Autorka např. upozorňuje, že „k vychýlení v gramatickém rodě nebo čísle dochází u některých substantiv s kategoriemi, které romština nemá“ (s. 77) – vedle gramatického rodu a čísla jde také o pádový systém, slovesný vid aj. Jak upozornila v souvislosti se slovesným videm ve slovenštině a romštině A. Rácová (Kategória aspektuálnosti v slovenčine a rómčine. In: S. Ondrejovič (ed).: *Slovenčina v kontaktoch a konfliktach s inými jazykmi. Sociolinguistica Slovaca 4*. Veda, Bratislava 1999, s. 172–177), při konfrontaci gramatických kategorií dvou geneticky příbuzných, avšak historicky odlišných jazyků je výhodnější vycházet z univerzálnějších kategorií a zkoumat jejich realizaci v obou porovnávaných jazycích. Právě tyto jevy by si zasloužily v budoucnu podrobnější analýzu.

Závěrečný oddíl zobecňuje jazyková a sociologická data z předchozích částí. Šestá kapitola (*Sociální proměny emolektu*) uvádí některé závěry související s reprodukcí komunolektu. Nejvíce komunolektních prostředků vzniklo vlivem romštiny: lze je vysledovat v všech jazykových rovinách a jsou frekventované u všech generací. Etnolektizmy motivované šarišským nářečím, nejčastěji ve zvukové a morfologické rovině (srov. F. Buffa: *Šarišské nářečie*. Veda, Bratislava 1995), se na přechodu mezi první a druhou generací vytrácejí.

Zajímavé výsledky ukazuje porovnání mezigenerační míry etnolekticity, tj. množství a frekvence etnolekticismů v řečovém projevu mluvčích. Nejvyšší míra je u první generace, u druhé generace variuje, u třetí generace často vzrůstá. Autorka tento jev vysvětluje vztahem mezi mírou etnolekticity a intenzitou interakce s majoritním okolím, která u třetí generace vlivem nezaměstnanosti slábne. Zvýšení etnolekticity u třetí generace však není globální, ale diferencované: častá je u sémantických okruhů týkajících se speciálních sociokulturních jevů (příbuzenské vztahy, skupinové postavení) a při vyjádření sociokulturně specifických funkcí komunity.

Zvýšení etnolekticity třetí generace je ovlivněno i proměnou jazykové situace komunity. Příslušníci první a druhé generaci byli bilingvní: v komunitě sloužila jako komunikační prostředek romština, s majoritním okolím komunikovali česky. Nejmladší generace již romštinu neovládá, a proto se komunikačním prostředkem všech generací komunity postupně stává etnolekt, který přebírá některé funkce romštiny.

Závěry šesté kapitoly jsou přínosem pro teorii etnolektu, zejména pro poznání příčiny jeho reprodukce a sociálních faktorů, které tento proces ovlivňují.

Recenzovaná práce je první sondou do dosud málo probádané oblasti. Mapuje jednotlivé jevy, třídí je, zkoumá jejich distribuci a vysvětluje důvody jejich užití. Samotný etnolekt by si však zasloužil podrobnější zpracování a hlubší analýzu získaných výsledků. Autorka např. upozorňuje na velmi nápadnou intonaci: podle jejího pozorování expresivní a emotivní funkce intonace potlačuje základní funkci referenční. Je škoda, že podrobněji nepopsala melodémy. Při vymezení generací by bylo potřebné vstít v úvahu sociologické kategorie. Zcela stranou popisu zůstala nejmladší (čtvrtá) generace; její výzkum by mohl osvětlit akvizici komunolektu. A hlavně: pro poznání romského etnolektu češtiny je potřebné prozkoumat také jiné romské komunolekty. Recenzovaná publikace dává pro další výzkum velké množství podnětů.

Jiří Zeman, Hradec Králové